

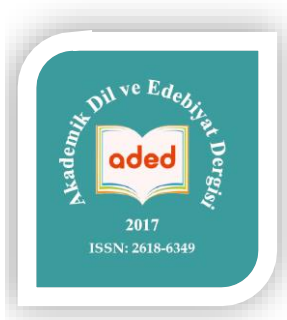
PAPER DETAILS

TITLE: Ayfer Tunç'un "Dogru" Baslikli Hikâyesinde Sözün ve Düşüncenin Temsili

AUTHORS: Ebru Özlem YILMAZ

PAGES: 1865-1884

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2768854>

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Ebru Özlem YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan
Menderes Üniversitesi
eincekar@adu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7347-3285>

Ayfer Tunç'un "Doğru" Başlıklı Hikâyesinde Sözün ve Düşüncenin Temsili

*Representation of Speech and Thought in Ayfer Tunç's
Story Entitled "Doğru"*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 13.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 21.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Yılmaz, E. Ö. (2022). Ayfer Tunç'un "Doğru" Başlıklı Hikâyesinde Sözün ve Düşüncenin Temsili. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1865-1884. <https://doi.org/10.34083/akaded.1203676>

Yılmaz, E. Ö. (2022). Representation of Speech and Thought in Ayfer Tunç's Story Entitled "Doğru". *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1865-1884. <https://doi.org/10.34083/akaded.1203676>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu makale, "Kurmaca Anlatıda Sözün ve Düşüncenin Temsili" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Anlatıda sözün ve düşüncenin temsili konusunun kökleri Platon ve Aristo'nun mimesis (taklit) ve diegesis (anlatma) kavramlarına kadar uzanır. Anlatı terimi günümüzde disiplinler arası ve çok boyutlu bir anlam kazanmıştır. Bu çalışma kapsamında ise anlatı “karakterin söylemi ile anlatıcının söyleminin bir bütünü” olarak ele alınmıştır. Anlatıda “söz” ve “düşünce”, genel olarak “söylem” kapsayıcı terimi ile karşılanabilmektedir. Karakterin otoritesi altında bulunan söylem kategorileri (serbest dolaysız söz, serbest dolaysız düşünce, dolaysız söz, dolaysız düşünce) kurmaca anlatıda en mimetik kategoriler olarak kabul görürken, anlatıcı otoritesi altında bulunanlar (dolaylı söz, dolaylı düşünce, söz edimlerinin anlatsal aktarımı, düşünce edimlerinin anlatsal aktarımı, eylemin anlatsal aktarımı) en diegetik kategoriler olarak kabul edilir. Bu makalede Ayfer Tunç'un “Doğru” başlıklı hikâyesi sözün ve düşüncenin temsili açısından incelenmiştir. Homodiegetik (öykü-içi) bir anlatıcının yer aldığı hikâyede, anlatı durumu, sözün ve düşüncenin temsil edilme biçimlerine yön vermektedir. Birinci şahıs anlatısına örnek olan metinde anlatıcının aynı zamanda anlattığı öyküde bir karakter olarak yer alması, ağırlıklı olarak söz kategorilerinin kullanılmasına ortam hazırlamıştır. Fazla “doğru” bir hayat yaşamaktan sıkılan eşi (erkek karakter) tarafından terk edilen anlatıcının (kadın karakter) anlatı boyunca mekanik bir dil ve otoriter bir üslup kullandığı görülür. Anlatıcı, yalanın ve kurgunun cazibesine kapılarak ayrılma kararı alan eşine, evliliklerinin aslında büyük bir yalan üzerine kurulu olduğunu anlatının sonunda itiraf eder. Böylece hem “terk edilen” olmanın pasifliğinden sıyrılarak intikamını alır hem de eşini kendi silahıyla vurarak onunla giriştiği güç mücadelesini kazanmış olur. Bu noktada anlatıya yön veren yalan ve doğru kavramlarının sınırları belirsizleşir. Söz konusu süreçte anlatıcının diegetik söylem kategorilerini yoğun biçimde kullandığı, en mimetik söylem kategorilerinde bile kendi varlığını hissettirdiği fark edilir.

Anahtar Kelimeler: anlatı, mimesis, diegesis, söylem, sözün temsili, düşüncenin temsili

Abstract

The roots of the representation of speech and thought in narrative stretch back to mimesis (imitation) and diegesis (narration) concepts of Plato and Aristotle. The term of narrative has gained an interdisciplinary and multi-dimensional meaning these days. In the framework of this study, narrative is addressed as “the whole of character’s discourse and narrator’s discourse”. “Speech” and “thought” in narrative can be substituted with the umbrella term “discourse”. While the discourse categories under the authority of character (free direct speech, free direct thought, direct speech, direct thought) are accepted the most mimetic categories, the ones under the authority of narrator (indirect speech, indirect thought, narrative report of speech act, narrative report of thought acts, narrative report of action) are admitted the most diegetic categories. In this article, Ayfer Tunç's story titled "Doğru" has been analyzed in terms of the representation of the speech and thought. In the story in which a homodiegetic narrator takes place, the narrative situation guides the representation of speech and thought.

The fact that the narrator is also a character in the story, which is an example of first person narrative, has enabled the use of predominantly speech categories in the narrative. It is seen that the narrator (female character), who is left by her husband (male character) who is bored of living a very "true" life, uses a mechanical language and an authoritarian style throughout the narrative. At the end of the narrative, the narrator confesses to her husband, who decided to leave after being tempted by lies and fiction, that their marriage was actually based on a big lie. Thus, she not only takes her revenge by getting rid of the passivity of being "abandoned", but also wins the power struggle she started with him by shooting her husband with his own gun. At this point, the boundaries of the guiding concepts of lie and truth become unclear. In the process in question, it is noticed that the narrator uses diegetic discourse categories intensively and makes her presence felt even in the most mimetic discourse categories.

Keywords: narrative, mimesis, diegesis, discourse, representation of speech, representation of thought

Giriş

Anlatıda sözün ve düşüncenin temsili, kökleri oldukça eskiye uzanan bir konudur. Platon ve Aristo'nun mimesis ve diegesis ayrımı sözün ve düşüncenin temsiliinde bir çıkış noktası olarak kabul edilmektedir. Yunanca kökenli birer terim olan diegesis (anlatma) ve mimesis (taklit) ilk kez Platon'un *Devlet*'inde bir arada kullanılmıştır (Halliwell, 2013, pr. 1, [Akt, Yılmaz, 2018, s. 18]). *Devlet*'in üçüncü cildinde mimesis ve diegesis adı altında "ozanın/yazarın kendi sesiyle konuştuğu" şiir türleriyle "anlatıcının söylemi ve karakterin söyleminin birbirine karıştığı" epik tür birbirinden ayrılmıştır. Türsel ayrımlara sebebiyet vermesinin dışında mimesis ve diegesis, karakterlerin sözlerinin aracısız/dolaysız söylemle (mimesis) sunulmasına, bunların bir anlatıcının diegetik söylemi içinde temsil edilmesine olanak tanır (Herman & Vervaeck, 2005, s. 14 [Akt, Yılmaz, 2018, s. 18]).

Lubomir Dolezel'e (1973) göre anlatı, "karakter söylemi ile anlatıcı söyleminin değişimli olarak birbirinin yerini almasıyla" (Akt. Neumann & Nünning, 2008, s. 107) vücuda gelmektedir. Bu tanımda geçen "karakterin söylemi" ile "anlatıcının söylemi" terimleri "anlatıda sözün ve düşüncenin temsili" konusu ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü "karakterin söylemi" ile kastedilen, bir anlatıda karaktere ait olan bütün söz ve düşüncelerdir. "Anlatıcının söylemi" ise anlatıcının anlatı içindeki sözleri ve düşünceleridir (Neumann & Nünning, 2008, s. 107-108, [Akt, Yılmaz, 2018]). "Söz" terimi, anlatı içinde karakterlere ve anlatıcılara ait olan bütün konuşmalara karşılık gelir. "Düşünce" terimi ise yine karakterlerin ve anlatıcının zihinlerinden geçen söz, cümle ve ifadelerin bütününe kapsar. Anlatı evreni içinde sözün ve düşüncenin sunumu çeşitli şekillerde yapılabilir. Örneğin bir karakterin düşünceleri doğrudan onun zihninin yansıtılması yoluyla aktarılabilir ya da bir anlatıcı, karakterlerin

konuşmalarını onların ağzından aktarmak yerine kendisi özetleyebilir. Kısaca, karakterlere ve anlatıcılara ait sözün ve düşüncenin anlatı içinde sunulma şekilleri “sözün ve düşüncenin temsili” olarak tarif edilebilir (Yılmaz, 2018, s. 13).

Anlatıda sözün ve düşüncenin temsiline kullanılan kategorilerin çeşitliliği ve çok sayıda olması, anlatı için bir zenginlik olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, çalışmanın teorik kısmında özellikleriyle birlikte tek tek ele alınan kategoriler, anlatı içinde bütünleşik hâlde bulunduğundan, inceleme esnasında birbirinden ayırt edilmesi güç hâle gelebilmektedir. Bu kapsamda Brian McHale (1978, s. 249-287) ve Shlomith Rimmon-Kenan (2002 [1983], s. 110-111) gibi bazı anlatıbilimciler söz ve düşünce kategorilerini de söylem başlığında birleştirerek (örneğin dolaysız söz ve dolaysız düşünceyi dolaysız söylem şeklinde bütün hâlde ele alarak) kategorilerin sayıca çoğaltıldığı daha ayrıntılı tasnifler yapmışlardır. Birgit Neumann ve Ansgar Nünning [2008, s. 107-118] ile Alan Palmer [2008, s. 602-607] gibi bazı isimler ise ayrıntılı tasnifler yerine daha genel bir yol izlemiş ve dolaysız söylem, dolaylı söylem (bazı anlatıbilimciler bu kategori için Dorrit Cohn’un [2008 (1978)] psiko-anlatma terimini kullanır), serbest dolaylı söylem şeklinde üç ana kategori benimsemişlerdir (Yılmaz, 2018, s. 14-15). Bu çalışmada söz ve düşünce kategorilerini ayrı ayrı tasnif eden Leech ve Short’un (2007 [1981], s. 260) *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose* adlı ortak çalışmalarındaki tasnif esas alınmıştır. Çalışmada Leech ve Short’un tasnifinin (2007 [1981]) esas alınmasının sebebi düşünce kategorileri ile söz kategorilerinin yarattığı söylem etkisinin birbirinden farklı olduğuna yaptıkları vurgudur. Zira şekli özellikler ve kuruluş özellikleri bakımından söz kategorileri ile düşünce kategorileri birbirine benzese de anlatıda yarattıkları etkiler birbirinden farklıdır. Çünkü sözün temsiline, tıpkı gerçek hayattaki gibi, karakterlerin konuşmasına doğrudan şahit olunur. Oysa düşüncenin temsili, gerçek hayatta olanın aksine karakterlerin zihnine erişimi mümkün kıldığından, her şeyi bilen bir anlatıcının varlığını da gerekli kılar (Leech & Short, 2007, s. 274 [Akt. Yılmaz, 2017, s. 170]). Dolayısıyla “söz” ve “düşünce” terimleri incelemede “söylem” başlığı altında genelleştirilse bile bu farklılığın göz önünde bulundurulduğu bir tasnif daha yerinde tespitler yapılabilmesine ortam hazırlar. Leech ve Short’un tasnifine göre söz kategorileri serbest dolaysız söz, dolaysız söz, dolaylı söz, serbest dolaylı söz, söz edimlerinin anlatsal aktarımı ve eylemin anlatsal aktarımı olmak üzere altı tanedir. Düşünce kategorileri ise toplamda beş kategori olup serbest dolaysız düşünce, dolaysız düşünce, dolaylı düşünce, serbest dolaylı düşünce ve düşünce edimlerinin anlatsal aktarımı olarak sıralanmıştır. Michael Toolan’ın (2006, s. 698-710) tasnifi de bu çalışmada benimsenen tasnif ile neredeyse bire bir uygunluk göstermektedir. Dolayısıyla Leech ve Short’un görüşleriyle birlikte Toolan’ın görüşleri bu çalışmada esas alınan temel kaynaklardandır (Yılmaz, 2018, s. 14-15).

1. Kurmaca Anlatıda Sözün ve Düşüncenin Temsilinde Kullanılan Kategoriler

1.1. Sözün Temsilinde Kullanılan Kategoriler

Kurmaca bir anlatıda “anlatıcının” ve “karakterin” söylemleri bir bütün hâlinde bulunur. Bunlardan birinin ağırlıklı olarak kullanılması diğerinin anlatıdaki varlığını ters oranda etkiler (Leech & Short, 2007, s. 260 [Akt. Yılmaz, 2018, s. 38-39]). Aşağıda, Leech ve Short’un “Aktarımda Müdahale Ölçüsü” başlıklı tablosundan hareketle, sözün temsiliinde kullanılan kategoriler tasnif edilmiştir:

SÖZ KATEGORİLERİ					
Eylemin anlatısal aktarımı (Anlatısal aktarım)	Söz edimlerinin anlatısal aktarımı	Dolaylı söz	Serbest dolaylı söz	Dolaysız söz	Serbest Dolaysız Söz
Anlatımda yalnızca anlatıcı etkindir.		Anlatımda hem anlatıcı hem karakter etkindir.			Anlatımda yalnızca karakter etkindir.

Tablo 1: Söz Kategorileri¹

Anlatıcı söyleminin karşı kutbunda karakter söyleminin anlatıdaki temsili olan “saf mimesis” yer alır. Anlatıcının kendi sesiyle konuşup yorumlarda bulunduğu kutupta ise “saf diegesis” vardır (Chatman, 2008, s. 155-156, [Akt. Yılmaz, 2018, s. 37-38]). Kısaca, soldan sağa doğru gidildiğinde anlatıcının otoritesi (diegetik nitelik) azalırken karakterin otoritesi (mimetik nitelik) artmaktadır.

Aşağıda sözün temsiliinde kullanılan kategoriler ve bunların özellikleri örnekler üzerinden gösterilmiştir²:

Örnek 1: Ali, “Bu akşam seninle yemek yiyeceğim.” dedi. (Dolaysız Söz)

Örnek 2: Ali o akşam onunla yemek yiyeceğini söyledi. (Dolaylı Söz)

Örnek 3: Bu akşam seninle yemek yiyeceğim. (Serbest Dolaysız Söz)

¹ Bu tablo Leech ve Short’un (2007, s. 260) “Aktarımda Müdahale Ölçüsü” başlıklı tablosundan uyarlanmıştır (Yılmaz, 2018, s. 38).

² Bu çalışmanın teorik kısmındaki bütün örnekler Geoffrey Leech ve Mick Short’un (2007, s. 255-281) *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose* adlı çalışmasından uyarlanmıştır (Yılmaz, 2018, s. 40).

Örnek 4: Ali bu akşam onunla yemek yiyecekti. (Serbest Dolaylı Söz)

Örnek 5: Ali onunla yemek yemeyi vaat etti. (Söz Edimlerinin Anlatısal Aktarımı)

Yukarıda Örnek 1’de verilen cümle dolaysız söz örneğidir. Dolaysız söz genel olarak konuşan bir öznenin sözlerinin başkası tarafından alıntılanması ile oluşturulan bir söz kategorisidir. Dolaysız sözde, bir “söz eklentisi (speech tag)”³ (ya da aktarma cümlesi) ile “aktarılan cümle (reported clause)” bulunmaktadır. Söz eklentisinde (ya da aktarma cümlesinde), aktarılan cümledeki konuşmacının kim olduğu belirtilir ve bu konuşmacı iletişimdeki fiilin öznesi olarak görev alır. Aktarılan cümlede ise konuşmacının mesajı iletilir (Toolan, 2006, s. 669).⁴

Örnek 2’ye bakıldığında bir dolaylı söz örneği ile karşılaşılır. Dolaysız sözde konuşmacının sözleri aktarılırken içeriğe asla müdahale edilmez. Dolaylı söz ise “(...) *söylenenlerin içeriği, özü bozulmadan açıklanmasıyla sunulur. (...) Toolan’ın dolaysız sözdeki, söz eklentisi (aktarma cümlesi) ve aktarılan cümle ayrımı Türkçede temel cümle-yan cümle ilişkisine karşılık gelir. Türkçede dolaysız söz, “iç içe birleşik cümle”*

³ “Anlatıda karakterlerin söz ve düşünceleri genellikle bir anlatıcıya ait olan ‘üçüncü şahıs aktarım ifadeleri (inquit phrases)’ ile çerçevelenir. ‘...dedi, ...söyledi, ...düşündü, ...anlattı, ...hissetti vs.’ gibi aktarım ifadelerine ‘söz eklentileri (speech tags)’ de denir. ‘Üçüncü şahıs aktarım ifadeleri’ ya da ‘söz eklentileri’, okuyucuya kelimelerin nasıl ifade edildiğinin (O fısıldadı, bağırdı...) ipucunu verirken genellikle bir ‘sahne yönetimi’ hizmeti sunar. Bu tip yapılar, karakterleri zamanda ve mekânda konumlandırmak için ‘...odayı gezerken bağırdı’ ve karakterin sözünü veya düşüncesini değerlendirirken ‘...dedi, büyük bir korku içinde’ de önemlidir. ‘Üçüncü şahıs aktarım ifadeleri’nin sözdizimsel olarak iki ana türü vardır: 1.Giriş niteliğindeki eklenti: Başlangıç konumundaki eklentidir ‘Ayşe dedi ki...’ 2. Ara eklenti: İfadelerin arasında veya sonunda yer alan eklentilerdir ‘Bu, dedi, o adamdı.’ ya da ‘Bu o adamdı, dedi’. Anlamsal/anlambilimsel olarak ‘üçüncü şahıs aktarım ifadeleri’, söz fiilleri (*verba dicendi*) üzerinde temellenmiş ve söz edimi ile ilgili olan bütün fiilleri (O söyledi, sordu, cevapladı, fısıldadı, itiraf etti, iddia etti, belirtti...) içeren yapılarıdır. Söz fiilleri (*verba dicendi*), bazen düşünce fiilleri (*verba cogitandi*) ve algı fiillerinden (*verba percipiendi*) ayrılır. Düşünce fiilleri bilişsellikle (O düşündü, fark etti, kafa yordu...) ilgiliyken algı fiilleri (O gördü, duydu, hissetti...) duyularla ilgilidir (Neuman & Nünning, 2008, s. 106-107. [Akt., Yılmaz, 2017, s.165]) Bu makalede “söz eklentisi” terimi tercih edilmiştir.

⁴ Tırnak işaretleri ve söz eklentisine ek olarak, “gösterimlilik işaretleri (expressive markers)” ve karakterlere ait “gösterimsel unsurlar (deictics)” da dolaysız sözün belirlenmesinde önemli rol oynar. Gösterimsel unsurlar(deictics) karaktere ait olan mekân ve zaman ifadelerini (buraya, şurası, orada; şimdi, bugün, bu akşam...), çeşitli zamirleri (işaret [bu, şu, o...], şahıs (ben, sen, o...]) vb. ifade ederek bunların anlatı içinde konumlandırılmalarını sağlamaktadır. Gösterimlilik işaretleri ise karakter söylemine özgü olduklarından ayırt edici bir özellik taşırlar. Ünlemler (hey, ah, ya! ...), ünlem niteliğindeki cümleler (Lanet olsun!), eklentili soru ifadeleri (... değil mi?), sorular, gösterimliliğin sözcüksel işaretleri (harika, sevimli, güzel...) en öne çıkan gösterimlilik işaretleridir (Neumann & Nünning, 2008, s. 109, [Akt, Yılmaz, 2018, s. 41-42]).

yapısındadır. Dolaylı söz ise içinde eylemsi bulunan bir basit cümle⁵ yapısındadır.” (Toolan, 2006, s. 669, [Akt, Yılmaz, 2018, s. 43]).

Örnek 3'teki serbest dolaysız sözü de dolaysız söz örneği üzerinden açıklamak bu kategoriye anlamayı kolaylaştıracaktır. Tablo 1'e bakıldığında bu kategorinin diğerleri arasındaki en mimetik kategori olduğu görülür. Leech ve Short (2007, s. 256), dolaysız söz kategorisi için anlatıcının varlığını işaret eden iki unsur belirler: “(1) *tırnak/alıntılama işareti (konuşma çizgisi de kullanılabilir)* (2) *söz eklentileri (...dedi, söyledi vb.)*. Buna bağlı olarak, bu iki unsurdan birinin ya da her ikisinin ortadan kaldırılması daha serbest bir formun oluşmasına ortam hazırlar. Karakterlerin anlatıcıya neredeyse hiç ihtiyaç duymadan doğrudan konuştuğu bu tarza serbest dolaysız söz denir” (Akt. Yılmaz, 2017, s. 167). Nitekim Örnek 3'te de bu tarzın özelliği açıkça görülmektedir.⁶

Örnek 4'te bir serbest dolaylı söz örneği ile karşılaşılır. Serbest dolaylı söz,

“Hem karakterin ifadelerine dayalı olan dolaysız sözün hem de anlatıcının ifadelerinden oluşan dolaylı sözün özelliklerini taşır. Hem dolaylı sözdeki fiil zamanını, zamirleri, hem de dolaysız sözdeki karaktere has söz dizimini muhafaza eder. Karaktere has söz diziminin kullanımı en çok soru, ünlem ve emir cümlelerinde kendini belli eder. Serbest dolaylı sözde karaktere ait gösterimsel unsurlar (zaman/mekân), açıklayıcı dil ve karaktere has fiil kipleri gibi unsurlar bütünüleyici olarak cümlelere uygulanır.” (Toolan, 2006, s. 702, [Akt, Yılmaz, 2018, s. 55-56]).

Leech ve Short'a (2007, s. 256) göre, bu kategorinin en tipik özelliği şöyledir: Cümledeki söz eklentileri (...dedi, ...söyledi) kaldırılırken zaman ve zamirler dolaylı sözdeki gibi düzenlenir. Dolaysız sözde karaktere ait olan ve tırnak içinde sunulan sözler de serbest dolaylı sözde temel cümlelerin imkânlarından faydalanır (Akt. Yılmaz, 2017, s. 167). Nitekim Örnek 4'te de öncelikle söz eklentisinin (...dedi) kaldırılmış olduğu görülür. Örnek 1'deki birinci (ben) ve ikinci şahıs (sen) zamirleri Örnek 2'deki gibi üçüncü şahsa (Ali, o) aktarılmıştır. Gösterimsel unsurlardan (deictics) “bu akşam” ifadesi karakterin üslubuna has bir kullanım olarak dikkat çekmektedir.

Örnek 5'te söz edimlerinin anlatsal aktarımına örnek bir cümle ile karşılaşılır. Sözün temsilindeki kategorilerin en dolaylı olanlarından biri söz edimlerinin anlatsal aktarımıdır. Söz edimlerinin anlatsal aktarımı, “*içeriğin keskin bir biçimde özetlendiği*

⁵ İçinde eylemsi bulunan cümleler bazı kaynaklarda basit, bazılarında ise birleşik cümle olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada Leyla Karahan'ın (1994, s. 19-23) kabulü esas alınmıştır.

⁶ Bu cümlede konuşan doğrudan karakterin kendisidir ve anlatıcının/aktarıcının izine rastlanmaz. Öte yandan Leech ve Short'un (2007, s. 256) tarifine göre şu cümleler de serbest dolaysız söze örnek teşkil eder (Akt., Yılmaz, 2018, s. 49):

“Bu akşam seninle yemek yiyeceğim.”

Ali, bu akşam seninle yemek yiyeceğim dedi.

söz aktarımlarını kapsar” (Toolan, 2006, s. 702, [Akt, Yılmaz, 2018, s. 62]). Tablo 1’de de görüldüğü gibi anlatıcı otoritesi altında olan kategoriler arasında bulunmaktadır. Dolaylı sözden daha “dolaylı” olup, diegetik niteliğin ağır bastığı bir kategoridir.

Tablo 1’de de gösterildiği gibi, sözün temsilde altıncı bir kategori daha vardır: Eylemin anlatısal aktarımı adını taşıyan bu kategori tamamen anlatıcının güdümündedir. Burada, düşünce ve söz fiillerinin dışında kalan ve anlatıcı söylemi içinde yer alan eylemlerin aktarımı söz konusudur (Yılmaz, 2018, s. 62-63). Bunun dışında, anlatılarda yer alan isim cümlelerini ve tasvir ifadelerini belirtmede genel olarak anlatısal aktarım (narrative report) (Leech & Short, 2007, s. 279, [Akt, Yılmaz, 2018, s.63]) terimi tercih edilmiştir. Çünkü bu tür ifadeler herhangi bir eylemi (söz ve düşünce eylemleri de dâhil olmak üzere) ifade etmese de anlatıcının “anlatısal aktarım” sınırları içindedir.

1.2.Düşüncenin Temsilde Kullanılan Kategoriler

Anlatıda düşüncenin temsili, karakterlerin düşüncesini ya da “iç dünyasını”⁷ yansıtmak için kullanılan tekniklerin sunumuna karşılık gelir. Anlatıda karakterlerin düşüncesinin temsili analiz ederken düşüncelerinin yanında duygularının, algılarının ve anılarının anlatıdaki aktarılış yolları da önem kazanır. Kurgusal anlatılar karakterlerin düşüncelerinin (hatta bilinçlerinin ve bilinçaltının) sunumunda geniş bir teknik yelpazesi kullanır. Bu konuda kurgusal zihinlerin nasıl çalıştığı, bir karakterin etrafındaki dünyayı nasıl algıladığı ve bu tür iç gözlemlerin anlatı kurgusunda nasıl sunulduğu soruları önem kazanır (Neumann & Nünning, 2008, s. 114, [Akt, Yılmaz, 2018, s. 67]).

“Sözün temsildeki kategorilerin, başkalarından duyulanı nakletmek yoluyla vücuda gelmesine zıt olarak düşüncenin temsili daha çeşitli yollarla sağlanır. Bu durum bir fırsat olduğu kadar çeşitli zorlukları da bünyesinde barındırır. Düşünce, görünürde birtakım zihinsel aktivitelerinin yalnızca bir kısmını dilin imkânları ile ifade eden kapsayıcı bir terimdir. Bu yönüyle biçimi olmayan bir varlık özelliği sergiler; sunumu için standart bir format bulunmaz. Çoğu araştırmacı, sözün kopyalandığı gibi düşüncenin birebir kopyalanamayacağını, düşüncelerin tıpkı fiziksel hareketler gibi en fazla tarif edileceğini iddia eder. Bir diğer önemli ayrım da kullanım türleriyle ilgilidir: Sözün temsili her ne kadar bir dizi insan faaliyetinin merkezi olsa da düşüncenin temsili büyük ölçüde kurgusal edebiyat alanlarıyla (...) sınırlı kalmaktadır. [Çünkü] (...) kurgu dışında, (henüz) bir başkasının zihninden geçeni ya da bilincini erişilebilir

⁷ Anlatıda “düşüncenin” temsili konusunda bir noktayı aydınlatmak gerekir: Birçok araştırmacı anlatıda düşüncüyü yansıtmak teknikleri konusuna eğilirken kendi yaklaşımlarına uygun terminolojileri kullanmayı tercih etmiştir. Bu durum aynı konudan bahsedilirken “düşünce, bilinç/bilinçdışı, zihin” gibi bir çeşitliliğe de ortam hazırlamaktadır. Bu çalışmada bütünlüğü sağlamak açısından “düşünce” terimi tercih edilmiştir.

kılacak kadar güçlü bir başka araç yoktur" (Toolan, 2006, s. 706, [Akt, Yılmaz, 2018, s. 67-68]).

Aşağıdaki tabloda sağdan sola doğru ilerledikçe birbirine karşıt olarak bağlı iki eğilimle karşılaşılır:

DÜŞÜNCE KATEGORİLERİ				
Düşünce edimlerinin anlatısal aktarımı	Dolaylı düşünce	Serbest dolaylı düşünce	Dolaysız Düşünce	Serbest Dolaysız Düşünce
Anlatımda yalnızca anlatıcı etkindir.	Anlatımda hem anlatıcı hem karakter etkindir.			Anlatımda yalnızca karakter etkindir.

Tablo 2: Düşünce Kategorileri⁸

Tablonun bir tarafında anlatıcı kontrolü ağır basarken diğer tarafında karakter otoritesi hâkimdir. Karakterin baskın olduğu tarafa (sağa doğru) gidildikçe mimetik nitelik, anlatıcının baskın olduğu tarafa (sola doğru) gidildikçe diegetik nitelik artar. Buna uygun olarak aşağıdaki örnekleri inceleyelim (Leech & Short, 2007, s. 270 [Akt. Yılmaz, 2017, s. 171]):

Örnek 6: Ali bana hâlâ kırgın mı? (Serbest dolaysız düşünce)⁹

Örnek 7: "Ali bana hâlâ kırgın mı?" diye düşündü. (Dolaysız düşünce)

Örnek 8: Ali ona hâlâ kırgın mıydı? (Serbest dolaylı düşünce)

Örnek 9: Ali'nin ona hâlâ kırgın olup olmadığını düşündü. (Dolaylı düşünce)

Örnek 10: Ali'nin kırgınlığını düşündü. (Düşünce edimlerinin anlatısal aktarımı)

Örnek 6'daki serbest dolaysız düşünce cümlesinde doğrudan karakterin zihnine girildiği izlenimi yaratılmıştır ve burada anlatıcının varlığına dair bir işaret yoktur.

⁸ Bu tablo Jahn ve Nünning'in "Söz ve Düşünce Kategorileri" tablosu (Neumann & Nünning, 2008, s. 107-108) ile Leech ve Short'un (2008, s. 260) "Aktarımda Müdahale Ölçüsü" başlıklı tablosundan uyarlanmıştır.

⁹ Burada serbest dolaysız söz kategorisini belirleyen şekli özellikleri hatırlamak gerekir. Anlatıcının varlığına işaret eden tırnak işareti (veya konuşma çizgisi) ve söz eklentisinden herhangi birinin kullanılmadığı örnekler de serbest dolaysız düşünce kategorisinde değerlendirilir. Yani anlatıda karaktere ait olan cümlelerden yalnızca tırnak işareti kullanılan veya yalnızca söz eklentisi kullanılan düşünce kategorisi örnekleri serbest dolaysız düşünce kapsamında değerlendirilir.

Örnek 7'deki dolaysız düşünce cümlesinde hem karakterin sözlerinin tırnak içinde verilmesi hem de "... diye düşündü." şeklindeki söz eklentisi, bir anlatıcının varlığına işaret eder. Örnek 9'da anlatıcının varlığı belirgin bir şekilde hissedilir; çünkü karakterin düşüncesini aktaran odur. Serbest dolaysız düşüncede ve dolaysız düşüncede yer alan birinci şahıs zamirinin burada üçüncü şahıs zamirine çevrilmesi ve söz eklentisinin (... diye düşündü.) korunması dolaylı düşüncenin belirleyici özelliğidir. Örnek 8'de yer alan serbest dolaylı düşünce ise dolaysız düşünce ile dolaylı düşünce arasında bir yerde bulunur. Karakter söylemine has cümle yapısının ve cümledeki soru şeklinin korunması bu örneği dolaysız düşünceye yakın kılar. Ayrıca, birinci şahıs zamirinin üçüncü şahsa çevrilmesi ve fiil zamanının söz eklentisinininki ile aynı olması bu cümleyi dolaylı düşünceye yaklaştırır. Diğer yandan, bir düşünce edimlerinin anlatsal aktarımı cümlesi olan Örnek 10'da ise dolaysız düşüncedeki cümlemin minimal bir raporu/özeti vardır (Leech & Short, 2007, s. 270 [Akt. Yılmaz, 2017, s. 169-170]).

2. "Doğru"¹⁰ Başlıklı Hikâye Hakkında

Türk edebiyatında daha çok romancı kimliğiyle öne çıkan Ayfer Tunç (d. 1964), *Saklı* (Tunç, 1989) adlı ilk kitabındaki hikâyeleri¹¹ kurgusal açıdan değiştirerek *Evvel Otel*'de (2013 [2004]) yeniden kaleme almıştır (İnci, 2014, s. 245). "Doğru" başlıklı hikâye de *Saklı*'da yer alan "Mozart'ın Son Zartı" adlı hikâyenin yeniden kaleme alınmış hâlidir (Tunç, 2013, s. 125-127, 213-221).

"Doğru" hikâyesinde aynı zamanda anlatıcı da olan kadın karakterin eşi, evi terk etmeye karar vermiştir ve valizini toplamaktadır; "Yalanlarıyla hayatımı güzelleştirdi," dediği bir genç kız için evden ayrılmaktadır. Anlatıcı, eşinin valizini toplamasını izlerken birkaç ay öncesini, bu genç kızın hayatlarına girişini hatırlar: Eşi, bir gün iş yerinde çalışan ve ölümcül bir hastalığa yakalandığını söyleyen bu genç kız için üzülmüş ve "Ölmek için çok fazla genç," diyerek bu üzüntüsünü o akşam anlatıcıyla paylaşmıştır. Birkaç hafta sonra da kızın aslında yalan söylediğini ve hasta olmadığını öğrendiğini söylemiş ve genç kızın işine son vermiştir. Bundan dolayı da o akşam eve öfkeli gelmiştir. Bir süre sonra anlatıcı, eşinin davranışlarında birtakım aldatma işaretleri fark etmesine rağmen bunları görmezden gelir. Birkaç ay içinde de "sınır aşılır" ve eşi evi terk etmeye karar verir. Nihayet evden ayrılırken "hayatlarının çok doğru ve bir o kadar sıkıcı" olduğunu dile getiren eşi, bu genç kızın yalanlarına inanmaktan ve bunların yalan olduğunu keşfetmekten büyük bir haz aldığını, yalanın aslında güzel bir şey olduğunu belirtir. Bunun üzerine anlatıcı eşine hak verir: Yalanın

¹⁰ Bu çalışmada incelenen "Doğru" başlıklı hikâye Ayfer Tunç'un *Evvel Otel- Saklı* (2013[2004], s. 125-127) adlı kitabında yer almaktadır.

¹¹ Bu çalışmada "hikâye" terimi bir kurmaca anlatı türünün adı olarak kullanılırken, "öykü dünyası" terimi "içinde kurmaca olayların geçtiği evren" olarak ele alınmaktadır.

hakkını yediklerini, bu evlilikte eşinin mutlu olmasında yalanın rolü olduğunu söyler ve oğlunun babasının aslında "o" olmadığını eşine itiraf eder.

3. "Doğru" Başlıklı Hikâyede Sözün ve Düşüncenin Temsili

Bir anlatıda sözün ve düşüncenin temsiliinde kullanılan söylem kategorileri, metindeki anlatı durumlarıyla yakın bir ilişki içindedir. Birinci şahıs anlatısına örnek olan "Doğru" başlıklı hikâye, öykü-içi bir anlatıcı tarafından aktarılmaktadır. Yani bu anlatı, şahsi bir tecrübenin öyküsüdür. Anlatıcı konumundaki şahıs (anlatan ben) aynı zamanda eylem düzeyinde bir karakterdir (tecrübe eden ben) (Jahn, 2012, s. 72). Bu tip bir anlatıda bütün olan biten anlatıcının söyleminden aktarılacağı için diegetik söylem kategorilerinin ağır basması normaldir. Öte yandan anlatıdaki diğer karakterlerin söz ve düşüncelerinin sunulma teknikleri bu diegetiklik derecesini etkiler.

"Doğru" başlıklı hikâyede anlatıcı- kadın karakterin, yaşadığı aldatılma ve terk edilme olayını büyük bir soğukkanlılıkla aktarması dikkat çeker. Anlatıcının eşinin (erkek karakterin) iş yerinde bir genç kız, kendi kurguladığı olayları gerçekmiş gibi aktararak yani yalan söyleyerek bir tür oyun oynar. İlk başta bu oyunlardan birine kandiği için öfkelenen erkek karakter sonradan bu genç kıza âşık olarak onun oyunlarına dahil olmaya başlar. Üstelik genç kıyla tanışana kadar yaşadığı hayatın fazla "doğru" ve heyecansız olduğunu fark etmiştir artık. Bunun yerine yalanlarla örülü ancak heyecan dolu bir yaşama adım atmak ister. Burada doğrularla dolu bir hayatın sıkıcılığı vurgulanırken kurgu olana duyulan hayranlık ve bunun muhatabında yaratacağı haz duygusuna da gönderme yapılır. Öte yandan erkek karakterin "doğru" ile özdeşleştirdiği kişi eşidir, yani metnin anlatıcısı olan kadın karakterdir ve anlatıcı, "doğru(cu) oluşu" yüzünden terk edilmektedir.

İncelenen hikâye aşağıda yer alan alıntı ile başlar.

(1) "Yalanlarıyla hayatımı güzelleştirdi dedi, evet yalan söylüyor ama doğruyu yaşamaktan bıktım artık.

Eşyalarını topluyordu kocam, en yeni giysilerini koyuyordu valize.

Birkaç ay önce bu kız için nasıl da üzülüğümü hatırladım." (Tunç, 2013, s.125)

Yukarıdaki alıntıda ilk cümlelerin en mimetik söylem kategorilerinden olan serbest dolaysız söze örnek teşkil ettiği görülmektedir. Kadın anlatıcı, eşinin kendisini terk etme gerekçesini onun ifadesiyle aktarmaktadır. Ancak eşinin cümlelerini aktarırken tırnak işareti kullanmadığı gibi kendisinin (anlatıcının) varlığına vurgu yapan söz eklentisine (...dedi) yer vermiştir. Diğer karakterlerin dolaysız söylemlerini aktarırken anlatıcının burada olduğu gibi metin boyunca tırnak işareti kullanmadığı görülür. Yukarıdaki ilk cümle, anlatıcının anlatı boyunca ipleri elinde bulunduracağının ilk işaretini verir.

İkinci cümle ise bir sıralı cümle olup, herhangi bir söz veya düşünce eylemi içermediğinden, en diegetik kategori sayılan eylemin anlatısal aktarımına örnektir. Yukarıdaki son cümleye bakıldığında, cümlelerin yüklemine (hatırlamak fiili) düşünsel süreçleri işaret ettiği görülür. İncelemenin bu kısmında, düşüncenin temsil edilme şekillerinin anlatı durumlarıyla yakın bir ilişki içinde olduğunu dikkate almak gerekir. Daha önce de belirtildiği gibi birinci şahıs anlatı durumunda; anlatan ben ile tecrübe eden ben'in içsel süreçleri, duygu ve düşünceleri birbiriyle ilişki hâlinindedir (Neumann & Nünning, 2008, s. 114). Bu anlatı durumunda, birinci şahıs zamirinin hem anlatıcıya (anlatan ben) hem de öyküdeki karaktere (tecrübe eden ben) atıfta bulunduğu görülür. Odaklanma süreci açısından birinci şahıs bir anlatı, ya anlatan ben'in geçmişte olanlarla ilgili aklında kalanlardan ya da tecrübe eden ben'in nispeten daha sınırlı algısından hareketle vücuda getirilir. Ayrıca burada anlatan ben ile tecrübe eden ben arasında zamansal ve psikolojik mesafeyi de göz önünde bulundurmak gerekir (Jahn, 2012, s. 72-73). Yukarıda geçen "Birkaç ay önce bu kız için nasıl da üzülüğümü hatırladım." cümlesinde "hatırlama" fiiliyle işaret edilen zihinsel sürecin minimal bir özet hâlinde aktarıldığı görülür. Dolayısıyla bu cümlelerin en diegetik kategorilerden biri olan düşünce edimlerinin anlatısal aktarımına örnek teşkil ettiği söylenebilir. Bu cümle ile anlatıcı, anlatan ben olarak tecrübe eden ben'in başından geçeni anlatmaya başlar; yani birkaç ay önce yaşadıklarını şimdiki birikimiyle ve deneyimiyle değerlendirir. Anlatıcı bir taraftan eşinin şimdiki sözlerini ve davranışlarını aktarırken diğer taraftan eşinin kendisine tercih ettiği genç kızın hayatlarına giriş sürecini hatırlar. Bu genç kızın hayatlarına girmesine yönelik geriye dönüş, geçmişe dönük anlatımdaki en uç noktadır. Zira öykünün şimdisinde yaşanan ayrılık olayının temelleri, anlatıcının eşinin genç kız ile tanışması üzerine atılmış olur. Anlatan ben'in, birkaç ay öncesine gitmesi ve tecrübe eden ben'in üzülüğünü aktarması zamansal mesafenin (anlatı mesafesinin) altını çizmektedir. Zira anlatan ben (anlatıcı), aradan geçen süreçte ve eşiyile hâlihazırda yaşadıkları ayrılık neticesinde, tecrübe eden ben'in geçmişte yaşadığı üzüntünün gereksizliğini idrak etmiştir. Hatırlamak gerekir ki, birinci şahıs anlatmanın etkin olduğu bir anlatıda, anlatıcının "kendisine (ya da anlatan ben'e)" ait zihinsel süreçlerin ve değerlendirmelerin ağırlıklı olarak kullanılması kaçınılmazdır. Çünkü anlatıcının, yani yetkili yazar anlatılarındaki gibi diğer karakterlerin zihinlerini ve içsel süreçlerini kesin olarak aktarabilme gibi sınırsız yetkileri yoktur (Jahn, 2012, s. 72-73).

Anlatıda anlatma zamanı da söylemi etkileyen hususlardandır. Geriye dönük anlatmanın hâkim olduğu aşağıdaki alıntıda, birkaç ay öncesini hatırlayan anlatıcı, eşinin o zamanlar kendisine anlattıklarını aktarır. Burada fiil zamanı da duyulan geçmiş zamana kayar:

- (2) "Asansörde karşılaşmışlar. Ağlıyormuş kız. On altı kat boyunca yüzünü kocamdan saklamaya çalışarak ağlamaya devam etmiş. Bir sorun mu var? diye sormuş kocam, cevap alamamış. Sonra öğle yemeğinde lokantada görmüş kızı,

tek başına oturuyormuş, gözleri kıpkırmızıymış. Akşamüstü odasına çağırtmış. Niye ağlıyorsun diye sormuş, bir derdin mi var? Kız kanser kelimesini hiç kullanmadan hasta olduğunu söylemiş, öleceğini.

Kız için çok genç demişti o gece, ölmek için çok fazla genç." (...) (Tunç, 2013, s. 125)

Yukarıdaki alıntı ağırlıklı olarak anlatıcı güdümündeki eylem cümlelerinden oluşur. Ayrıca burada sözün temsiline örnek teşkil eden birkaç cümle de vardır. Burada her ne kadar düşünce süreçlerini ileten bir aktarım olmasa da aktarılanlar anlatıcının zihinsel süreçlerine dayanır. Yani anlatıcı, eşinin ona birkaç ay önce anlattıklarını hatırlar ve bunları aktarır. Dolayısıyla zamansal geriye dönüşler, geçmişteki söz ve eylemlerin sonradan anlatıcı tarafından hatırlanması ve anlatıcının hatırladıklarını aktarması yoluyla anlatıdaki söz ve düşünce kategorileri arasında katmanlı bir yapı oluşturur. Yukarıda geçen "Bir sorun mu var? diye sormuş kocam, cevap alamamış." sıralı cümlesinin virgüle kadar olan kısmı –cümlede tırnak işareti kullanılmadığı ve yalnızca söz eklentisi (...diye sormuş) kullanıldığı için- serbest dolaysız söze örnek teşkil eder. Cümlelerin "... cevap alamamış" kısmı ise rapor niteliğinde genel bir söz fiili içerdiği için söz edimlerinin anlatısal aktarımına örnektir. Yine "Niye ağlıyorsun diye sormuş, bir derdin mi var?" cümlesi ile "Kız için çok genç demişti o gece, ölmek için çok fazla genç." cümleleri de yalnızca söz eklentisi ("...diye sormuş", "...demişti") içermeleri ve cümlelerde tırnak işareti kullanılmaması sebebiyle serbest dolaysız söze örnektir.

"Kız kanser kelimesini hiç kullanmadan hasta olduğunu söylemiş, öleceğini." cümlesinde genç kız karakterinin kurduğu varsayılan bir cümlelerin anlatıcı tarafından aktarımı söz konusudur. Söz konusu karaktere ait cümledeki gösterimsel unsurlar (deictics), gösterimlilik unsurları (expressive markers) anlatıcının yorum süzgecinden geçer. Çalışmanın teorik kısmında belirtildiği gibi, anlatı içinde dolaylı sözün tespiti için öncelikle cümlelerin yüklemine bir söz fiili olup olmadığına dikkat edilir. Türkçede dolaylı sözler, genellikle içinde belirtili nesne görevinde bir eylemsi grubu içeren basit yapı cümlelerdir. Dolaylı söze örnek teşkil eden bir cümlede söz konusu eylemsi grubu, karakterin alıntılanan sözlerinin anlatıcı söylemiyle aktarıldığı kısımdır. Yukarıdaki alıntıda yer alan diğer cümleler birer fiil cümlesidir ve bu fiiller söz ve düşünce (ve algı) dışındaki eylemleri içerirler. Dolayısıyla "Sonra öğle yemeğinde lokantada görmüş kızı, tek başına oturuyormuş, gözleri kıpkırmızıymış." sıralı cümlesindeki "...gözleri kıpkırmızıymış." kısmı dışında kalan cümlelerin hepsi eylemin anlatısal aktarımına örnektir. "... gözleri kıpkırmızıymış" cümlesi bir isim cümlesidir ve anlatısal aktarıma örnek teşkil eder. Kısaca metnin bu kısmında da anlatıcının diegetik söylemi ağır basmaktadır.

Metnin devamında anlatıcı geçmişe dönük anlatıma devam eder. Eşinin, genç kızla tanışmasının üstünden birkaç hafta geçmiştir. Hasta olduğunu, öleceğini

söyleyen genç kızın yalan söylediği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine anlatıcının eşi öfkeli:

(3) “(...) Birkaç hafta sonra kocam eve çok öfkeli geldi. Kızın yalan söylediği ortaya çıkmış, kanser falan değilmiş. Hemen işine son vermiş. Canı çok sıkındı, yemek yemedi, erkenden yattı, hatta televizyondaki maçı bile izlemedi, ki oğlumla kocam maçları hiç kaçırmazlar.” (Tunç, 2013, s. 125-126)

Yukarıdaki alıntıda yer alan “...kanser falan değilmiş.” cümlesi dışındaki bütün cümleler birer fiil cümlesidir ve buradaki fiiller söz ya da düşünce kategorisi dışındaki fiillerdir. Öyleyse bu cümlelerin eylemin anlatısal aktarımına örnek teşkil ettiği söylenebilir. “...kanser falan değilmiş.” cümlesi ise bu paragraftaki diğer cümleler gibi anlatıcı güdümündedir ancak fiil değil isim cümlesidir. Dolayısıyla bunun, bir anlatısal aktarım cümlesi olduğunu belirtmek gerekir. Birbiri ardına sıralanmış eylem cümleleri genellikle özetlemelerde kullanılarak anlatıya zamansal açıdan ivme kazandırmaktadır. Aslında anlatıcı (1) ve (2) numaralı alıntılardan itibaren birkaç haftalık zaman dilimine yayılan olayları kendi söylem sınırları içinde (diegetik söylem kategorileriyle) hızlıca özetlemektedir.

Bu alıntıda ayrıca, anlatıcı ve eşinin ortak noktasına, yani oğullarına ilk kez değinilmektedir. Hikâyenin sonunda anlaşıldığı gibi, anlatının temel çatışmasını oluşturan “doğru-yalan” karşıtlığının merkezinde “oğul” vardır. Ancak bu anlatıda “oğul” sözleri, düşünceleri ya da eylemleriyle aktif değildir, anlatıcının kendisine değindiği kadar anlatıda var olur. Buradaki kullanımından sonra da anlatının sonuna kadar kendisinden bahsedilmez. Anlatıcının “oğlum” tabiri (“oğlumuz” değil), anlatının sonunda yer verilen ve bütün doğruları bir anda tersine/yalana çevirecek olan itirafa zemin hazırlamaktadır. Anlatının sonuna kadar oğul figürüne yalnızca bir kez değinilmiş olması, sondaki itirafın etkisini ve yaratılan şaşkınlığın dozunu artırmaktadır.

(4) “Kocamın bu öfkeli hâlinde abartılı bir şeyler hissettim, sanki bir parça bana yönelikti öfkesi. Ama teselli ettim yine de; o genç kızın böyle büyük yalanlar üstüne hayatını kurmaya kalkıyorsa, çok acı dersler alacağını filan söyledim.” (Tunç, 2013, s. 126)

Yukarıdaki alıntının ilk cümlesinde anlatıcının algısı, hissiyatı ön plana çıkar. Eşinin öfkesindeki abartıyı hisseden anlatıcı, bu abartılı öfkeden kendisine de pay çıkarır. Aslında anlatıcının geçmişteki hissiyatı öykünün şimdisinde yaşanan ayrılığın ilk işaretlerini verir. Anlatıcı, şimdiki tecrübesiyle (yani anlatan ben olarak) geçmişteki tutumunu ve hissiyatını (tecrübe eden ben’in tutumunu ve hissiyatını) değerlendirir. Tecrübe eden ben, o dönemde eşinin öfkesindeki abartıdan şüphelenerek öykünün şimdisinde yaşanan ayrılığın ilk işaretlerini görebilmiştir; ancak buradaki “sanki” ifadesi anlatı mesafesinin altını bir kez daha çizer. Çünkü tecrübe eden ben geçmişte eşinde birtakım değişiklikler sezinlese de bundan o dönemde emin değildir. Öykünün

şimdişini temsil etmekte olan anlatan ben ise anlattığı öyküyle ilgili daha detaylı bilgiye sahiptir. O dönem eşinde hissettiği değişiklik işaretlerine rağmen onu teselli edebilmiştir. Yukarıdaki alıntının devamında yine bir sıralı cümle yer almaktadır. Buradaki "Ama teselli ettim yine de; o genç kızın böyle büyük yalanlar üstüne hayatını kurmaya kalkıyorsa, çok acı dersler alacağını filan söyledim." cümleleri anlatıcı güdümündeki diegetik söz kategorilerine örnektir. Anlatıcının eşini teselli ederken o genç kız için kurduğu cümleler onun eşi için "doğruyu" temsil eden niteliğinin altını çizer. Öte yandan, ironik bir biçimde, kendisi de -anlatının sonunda ifşa ettiği gibi- hayatını (evliliğini) en başta büyük bir yalan üzerine kurmuştur. İlişkilerinde ilk aldatan anlatıcının kendisidir, çocuğunun babası bir başkası olmasına rağmen bunu yıllarca ustalıkla saklamış, belki de bu büyük yalanı saklamak için yalanın karşı kutbuna (doğruya) çok fazla sığınmış ve nihayet yaşadıkları "fazla doğru" hayattan sıkılan eşinin gözünde artık istenmeyen konuma düşmüştür. "Terk edilen" ve "artık istenmeyen" konumda olmasına rağmen aktarımdaki diegetik kategoriler hem söylemde hem de yaşamlarında anlatıcının (kadın karakterin) baskın olduğunun ve kontrolü elinde bulundurma çabasının göstergesidir.

Anlatının devamında, genç kızın yalanının ortaya çıkmasının üzerinden birkaç ay geçer. Anlatıcı bu süreçte eşinin kendisini aldattığına dair işaretleri daha net gözlemler. Nihayet "sınır aşılar" ve anlatıcının eşi evi terk etmeye karar verir (Tunç, 2013, s. 126). Buradan itibaren anlatıcı geçmişe dönük anlatmayı bırakıp öykünün şimdişine geçiş yapar. Aşağıda anlatıcı, eşinin kendisinden ayrılma gerekçesini ve söylediklerini aktarır:

(5) "Hayatımız çok doğru ve bir o kadar da sıkıcıymış, artık böyle yaşamak istemiyordum. Yalanın güzelleştirme gücü var dedi, her defasında inanıyorum ona, ama sonra anlattıklarının yalan olduğunu keşfetmekten büyük bir haz alıyorum." (Tunç, 2013, s. 126)

Yukarıdaki ikinci cümlede anlatıcı, karakterin (eşinin) cümlesini doğrudan alıntılarken yalnızca söz eklentisi (... dedi) kullanmış, ancak tırnak işaretine yer vermemiştir. Öyleyse bu bir serbest dolaysız söz örneğidir. Yukarıdaki alıntının ilk cümlesinde yer alan görüşlerin karaktere (anlatıcının eşine) ait olduğu açıkça görülmektedir. Hayatlarının "çok doğru ve bir o kadar sıkıcı" olması ve "böyle" yaşamak istememesi görüşü karaktere (anlatıcının eşine) ait gösterimsel unsurları yansıtmaktadır. Karakterin şu serbest dolaysız söz cümlesini kurmuş olması muhtemeldir: "Hayatımız çok doğru ve bir o kadar sıkıcı, artık böyle yaşamak istemiyordum." Anlatıcı ise onun söz dizimini ve ifadesini bozmadan kendi söylemi içerisinde bunu aktarmıştır. Hem karakterin hem anlatıcının söyleminden izler taşıyan bu cümle serbest dolaylı söze örnektir. Anlatıcının -katılmadığı hâlde- eşinin sözlerini değiştirmeden aktarmasına hizmet eden serbest dolaylı söylem kategorisi burada ironik bir etki yaratılmasını sağlar. Buradaki ironik etki, anlatıcının kendisinin bildiği ancak henüz eşine söylemediği büyük yalan sayesinde daha da kuvvetlenir.

Anlatının devamında anlatıcı eşinin görüşlerini aktarmaya devam etmektedir:

(6) “Kızın annesi de müthiş bir yalancıymış, her tanıştığı kişiye farklı bir hayat hikâyesi uydurmuş. Kocam kızın annesinin anlattıklarının hangisinin doğru olduğunu keşfedememiş hâlâ. O kadar ki, annenin adının Şebnem olduğundan bile emin değilmiş, Neriman olabilirmiş mesela. Kız annesi için, uydurduklarını yazmaya üşenmeseydi yazar olabilirdi diyormuş. Kocam bunları anlatırken bile haz alıyordu.” (Tunç, 2013, s. 126)

Yukarıda yer alan ilk üç cümle karakterin görüşlerinin anlatıcı söylemi içinde sunulmasından dolayı serbest dolaylı söze örnektir. “Kız annesi için, uydurduklarını yazmaya üşenmeseydi yazar olabilirdi diyormuş.” cümlesinde tırnak işaretine yer verilmeyip yalnızca söz eklentisine (...diyormuş) yer verildiğinden dolayı serbest dolaysız söze örnektir. Tamamen anlatıcı güdümündeki son cümle ise –fiil soylu bir yüklem içerdiğinden dolayı- eylemin anlatısal aktarımına örnek teşkil eder ve anlatıcının gözlemini yansıtır. Anlatı boyunca, anlatıcının doğrudan muhatap olduğu tek karakter eşidir. Yukarıda da görüldüğü gibi, anlatıcı, genç kız ile doğrudan muhatap olmaz, eşinin onun hakkında söylediklerini aktarır. Burada doğrudan muhatap olunmayan ama kendisinden bahsedilen diğer öykü kişisi, genç kızın annesidir. Bu alıntıda dikkati çeken bir başka husus da fiil zamanıdır. Duyulan geçmiş zamanda aktarılan yukarıdaki cümleler söz kategorileri açısından katmanlı bir yapıya sahiptir. Yani genç kızın eşine söylediklerini eşi de anlatıcıya aktarmaktadır. Aktarılan sözün yine dolaylı olarak aktarımı vardır. Anlatıcı, terk edilen kişi olmasına rağmen anlatının başından beri duygusallıktan uzak ve neredeyse nesnel bir dil kullanmaktadır. Onun nesnelliğe yakın bu tutumu, anlatıdaki diğer karakterlerin sözlerini aktarırken onlara ait gösterimlilik unsurlarının daha net hissedilmesini sağlamakta, bu da anlatıcının dilindeki ironinin belirginleşmesine ortam hazırlamaktadır. Çünkü anlatıcı -anlatıda hiç doğrudan dile getirmese de- aslında terk edilen kişi olarak eşine tepkilidir. Aralarındaki uzun geçmişe rağmen eşinin henüz birkaç aydır tanıdığı bir genç kıza yönelişi, onu ve hatta annesini ayrılık konuşması sürecinde dahi dilinden düşürmeyişi, erkek karakteri en çok etkileyen şeyin genç kızın (ve annesinin) “yalan söyleme yeteneği” olması anlatıcıyı daha çok öfkelenendirir. Belki de anlatıcı, öteki kadının söylediği “yalanın cazibesi” yüzünden terk edilmemiş olsa eşini aldattığını ona itiraf etmeyecektir. Burada anlatıcının yalnızca eşine değil onun hayatındaki diğer kadınlara (genç kıza ve annesine) karşı da bir otorite mücadelesine girdiği sezilir.

Anlatıcının eşi, artık valizini toplamış ve evden ayrılmaktadır:

(7) “(...) Kocam valizini kapattı. Tişört giymiş olduğu dikkatimi çekti, blucin; yeni bir saat almış kendine. Yüzünde fazla mutlu bir gülümseme vardı. Gözlerime bakarak, yalan güzel bir şeydir dedi, hakkını yiyorlar yalanın. Alyansını gördüm, konsolun üstünde.” (Tunç, 2013, s. 126)

Yukarıdaki ilk cümle –söz ya da düşünce fiilleri dışında bir fiili yüklem edindiği için- eylemin anlatsal aktarımına örnektir. “Gözlerime bakarak, yalan güzel bir şeydir dedi, hakkını yiyorlar yalanın.” cümlesi ise yine bir serbest dolaysız söz örneğidir (Cümlede tırnak işareti kullanılmamış, yalnızca söz eklentisi [...dedi] kullanılmıştır). Bunun dışında yukarıdaki alıntıda yer alan cümleler anlatıcının eşine dair gözlemlerini/algısını yansıtmaktadır. Yani anlatının bu kısmında da anlatıcı otoritesi ağır basmaktadır. Yalanlarla kurulu heyecan dolu bir dünyanın eşğinde duran ve söz konusu bilinmezliğe adım atacağından dolayı mutluluk duyan erkek karakter bu mutluluğunu eşinin gözlerine bakarak dile getirir. Zira aşırı doğrucu bir hayat yaşamanın baskısına yıllarca maruz kalmasından -örtük olarak- karısını (anlatıcıyı) sorumlu tutar. “Doğruyu” temsil eden karısını terk ederken “yalanı” övmesi de onun karısından intikam alma biçimidir. Burada alyansını çıkarıp yeni giysilerini kuşanarak yeni hayatına doğru yola çıkmaya hazırlanan erkek karakter karısına (anlatıcıya) karşı üstünlük sağlamış görünür. Bu durum anlatıcıyı bir anda harekete geçirir ve o, bundan sonraki kısımda ipleri tamamen eline alır. Birkaç diegetik eylem cümlesi dışında bu bölüm tamamen diyalogdan oluşur:

(8) “Tam evden çıkıyordun, kapının önüne geçtim. Hiç mi mutlu olmadın dedim, bu on beş yıl içinde hiç mi mutlu olmadın?

Oldum dedi, uzun bir zaman mutluydum, ama artık değilim.

Gülümsedim; haklıymışsın dedim, yalan güzel bir şey gerçekten, hakkını yiyorlar, sen de mutlu olmuşsun bak.

Küçümser bir ifadeyle yüzüme baktı: (...)

Oğlumuzun senin oğlun olduğunu mu sanıyorsun? dedim.

Çok kötü bir yalancısın dedi.

Ben iyi bir yalancıyım dedim, kapıyı ardına kadar açtım.

Gözlerimde yaş görmek üzere bana baktı, sesim titremiyordu oysa.

Birden doğruyu söylediğimi anladı.” (Tunç, 2013, s. 126-127)

Görüldüğü gibi, “yalanın güzel bir şey olduğunu” düşünen eşinin “çok doğru bulduğu hayatlarını” terk etmesi üzerine anlatıcı bir konuda doğruyu söylemeye karar verir: Eşinin, aslında oğlunun babası olmadığını itiraf eder. Eşi başta buna inanmaz ancak anlatıcının yüzüne bakınca onun doğruyu söylediğini idrak eder. Erkek karakterin “kötü bir yalancı” olarak nitelediği ve “fazla doğru” yaşamasının sebebi olarak gördüğü karısı ona en büyük yalanı söylemiştir. Bu noktada anlatıdaki temel çatışmayı oluşturan doğru-yalan karşıtlığı son bulur. “Doğru” ve “yalan”, sınırları belirsizleşen ve birbirinin yerine geçebilen iki kavram hâline gelir.

Anlatıcı, en mimetik söz kategorisinde bile, “dedi, dedim...” gibi söz eklentileriyle kendi varlığının altını çizmektedir. Yaşadığı aldatılma sürecini objektiflik sınırlarında dolanan mekanik bir sesle aktarır. Söylemi en mimetik durumlarda bile o yönlendirir ve ne yaptığının farkındadır. Anlatı boyunca erkek tarafından “terk edilen, geride bırakılan, tercih edilmeyen” durumdayken (yani pasif konumdayken) bile üstünlüğü elinden bırakmaz. Aslında anlatıcı, anlatı boyunca eşiyle bir tür hesaplaşma hâlinindedir. Genç kızın hayatlarına girmesinden ayrılık aşamasına gelene kadar geçen süreçte “ideal eş” ölçütlerine uygun davranıp eşine makul yorumlar yapsa da sonunda bir başkası uğruna terk edilen o olmuştur. Bunun intikamını almak için saldırıya geçtiği aşamada en mimetik söz kategorilerinin (diyalogun) kullanılması söz konusu saldırının şiddetini belirginleştirir ve gerilimi zirveye taşıyan itirafın yarattığı şaşkınlığın dozunu artırır. Zira, başlamakta olduğu yeni hayatın heyecanını ve mutluluğunu saklama gereği duymayan erkek karakter bir önceki sahnede anlatıcıya karşı üstünlük sağladığını sanırken bu kısımda kendi silahıyla vurulmuş ve alt edilmiş olur.

Sonuç

Sözün ve düşüncenin temsil edilme biçimleri ile anlatı durumları arasında yakın bir ilişki vardır. Birinci şahıs anlatı durumunun kullanıldığı “Doğru” başlıklı hikâyede söz konusu ilişkinin etkileri hissedilmektedir. Tecrübe eden ben’in geçmişte yaşadıklarını, anlatan ben’in öykünün şimdisinde hatırlayarak sunması (öykünün geçmişindeki söz kategorilerinin öykünün şimdisinde “hatırlanarak” söze dökülmesi yoluyla) söz ve düşünce kategorileri arasında katmanlılık yaratmaktadır. Söz konusu katmanlılık, anlatıdaki fiil zamanına da yansımaktadır. Anlatıda anlatan ben, tecrübe eden ben’in geçmişte yaşadıklarını hatırlamaya başladığı anda öykünün geçmişine gidilmekte ve cümlelerde kullanılan zaman kipleri değişmektedir. “Doğru” başlıklı hikâyenin bütününde ağırlıklı olarak söz kategorileri kullanılmış, düşünce kategorilerine ise toplamda birkaç kez başvurulmuştur. Bunun temel sebebi birinci şahıs anlatı durumunun doğasından kaynaklanan kısıtlılıktır. Çünkü birinci şahıs bir anlatıcı (eğer özel/olağanüstü bir yeteneği yoksa) yetkili yazar anlatı durumunda ya da figüral anlatmada olduğu gibi diğer karakterlerin zihinlerine girip onların ne düşündüklerini aktaramaz. Ya olaylarla ilgili kendi düşüncelerini aktarabilir ya da diğer karakterlerin ne düşündüğünü genel manada özetleyebilir. Nitekim incelenen anlatı boyunca, karakterlerin ya da anlatıcının düşüncelerinin genel bir özet ya da minimal bir rapor hüviyetinde sunulduğu “düşünce edimlerinin anlatsal aktarımı kategorisi” birkaç kez kullanılmıştır. Bunun dışında, düşünceyi temsil kategorilerine çok fazla başvurulmamıştır. Düşünce edimlerinin anlatsal aktarımının da, düşünceyi temsil kategorileri içindeki en diegetik söylem kategorisi olduğunu vurgulamak gerekir.

Söz kategorileri içinde en çok başvuru alan kategori, en diegetik söylem kategorisi olan eylemin anlatsal aktarımıdır. Eylemin anlatsal aktarımı, özellikle anlatıdaki zamansal

geriye dönüşlerde kullanılır. Bu söz kategorisinin kullanımıyla uzun bir sürece yayılan olaylar kısaca özetlenirken anlatıma bir ivme kazandırılmış olur. Öte yandan anlatının sonunda yer alan diyalogda, eylemin anlatısal aktarımı, en mimetik söz kategorisi olan serbest dolaysız söz ile münavebeli olarak kullanılmıştır. Ayrıca anlatıda eylemin anlatısal aktarımından sonra en çok kullanılan söylem kategorisinin serbest dolaysız söz olduğunu da belirtmek gerekir. Anlatı boyunca kullanılan serbest dolaysız söz cümlelerinin hiçbirisi tırnak işaretiyle belirtilmez ancak hepsinde söz eklentisi (...dedi, ...dedim) korunur. Bilindiği gibi söz eklentileri anlatıcının varlığını hissettiren diegetik işaretlerdir. Hem anlatının sonundaki diyalogda hem de anlatının bütününde en diegetik söz kategorisinin en mimetik söz kategorisi ile bir arada kullanılması, en mimetik kategorilerde bile anlatıcıya dair işaretlerin bulunması anlatıcının (kadın karakterin) metin boyunca otoriteyi elinde bulundurduğunun altını çizer. Anlatıda aynı zamanda eşi tarafından terk edilen bir karakter olan anlatıcının dili, yaşadığı bu duruma rağmen metin boyunca duygusallıktan uzaktır ve metnin sonunda yer alan diyaloga kadar eşinin kararını sorgulamadan kabullenmiş görünür. Terk edilmesini bir haksızlık olarak değerlendirmesine rağmen –ki bu değerlendirme metnin sonundaki itirafıyla eşini cezalandırmasından net bir şekilde anlaşılır- bunu anlatıda hiç doğrudan dile getirmez. Ancak eşini haksız bulduğunu, anlatının bazı yerlerinde ironiye başvurarak sezdirir. Söz konusu ironi, ilgili yerlerde serbest dolaylı söz kategorisinin kullanılmasıyla yapılır. Söz edimlerinin anlatısal aktarımı ve dolaylı söz gibi anlatıcı güdümündeki söylem kategorileri, geriye dönük anlatmanın etkin olduğu yerlerde kullanılmıştır. Bu kategoriler, en diegetik söz kategorisi olan eylemin anlatısal aktarımı ile birlikte, anlatıcının geçmişe dair özetlemelerinde ve dolayısıyla anlatıma ivme kazandırılmasında rol oynamıştır. Anlatı boyunca diegetik söylem ağır basarken anlatının sonundaki itirafın diyalog içinde sunulması, itiraf edilen çarpıcı “doğru”nun karakter (anlatıcının eşi) üzerindeki etkisine doğrudan şahit olunmasına ve dolayısıyla anlatıda yaratılan gerilimin en üst noktaya taşınmasına ortam hazırlar.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Chatman, Seymour (2008). *Öykü ve Söylem*. (Özgür, Yaren Çev.). De Ki Yayınları.
- Cohn, Dorrit (2008 [1978]). *Şeffaf Zihinler*. (Ferit Burak, Aydar Çev.). Metis Yayınları.
- Dolezel, Lubomir (1973). *Modes in Czech Literature*. University of Toronto Press.
- Halliwell, Stephen (2013). Diegesis-Mimesis. *Living Handbook of Narratology*. Hamburg University. Erişim Tarihi Temmuz 30, 2021, <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/diegesis-%E2%80%93-mimesis>
- Herman, Luc ve Vervaeck, Bart (2005). *Handbook of Narrative Analysis*. University of Nebraska Press.
- İnci, Handan (2014). *Ayfer Tunç'la Karanlıkta Kelimeler*. Can Yayınları.
- Jahn, Manfred (2012). *Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı*. (Bahar, Dervişcemaloğlu Çev.). Dergâh Yayınları.
- Karahan, Leyla (1994). Türkçede Birleşik Cümle Problemi, *Türk Dili*, 505. 19-23.
- Leech, Geoffrey & Short, Mick (2007). *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. Longman.
- McHale, Brian (1978). Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Accounts. *Poetics of Theory of Literature*. 3. 249-287.
- Neumann, Birgit & Nünning, Ansgar (2008). *An Introduction to the Study of Narrative Fiction*. Klett Lerntraining GmbH.
- Palmer, Alan (2008). Thought and Consciousness Representation (Literature). *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. 602-607.
- Rimmon-Kenan, Scholmuth (2002). *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. Routledge.
- Toolan, Michael (2006). Speech and Thought: Representation of, *Encyclopedia of Language & Linguistics*. 698-710.
- Tunç,yfer (2013 [2004]). *Evvel Otel- Saklı*. Can Yayınları.
- Tunç, Ayfer (1989). *Saklı*. Cem Yayınları.
- Yılmaz, Ebru Özlem (2017). Yusuf Atılgan'ın 'Çıkılmayan' Adlı Hikâyesinde Karakterin Söylemi. *Yeni Türk Edebiyatı*. 16. 161-186.
- Yılmaz, Ebru Özlem (2018). Kurmaca Anlatıda Sözü ve Düşüncenin Temsili (Tez no. 512467) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>